

*Кубарева О. В.,**кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ*

СВОЄЧАСНЕ ПРАВОСУДДЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ ДОТРИМАННЯ ЗАСАДИ РОЗУМНИХ СТРОКІВ ПІД ЧАС СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню проблем правового регулювання та практичного забезпечення реалізації засади розумних строків під час судового розгляду кримінального провадження. Визначено, що обов'язок щодо розумної тривалості судового провадження покладається на суд з урахуванням критеріїв визначення строків кримінального провадження та пріоритетності судового розгляду деяких категорій справ (щодо осіб, які тримаються під вартою, неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи). Особливу увагу приділено висвітленню проблем надмірної тривалості судового розгляду, а також пошуку шляхів їх вирішення, у зв'язку з цим проаналізовано погляди науковців та кримінальне процесуальне законодавство Румунії, Словаччини, Туреччини та Республіки Кореї. Зокрема з'ясовано, що у наукових джерелах запропоновано різні механізми розв'язання окресленої проблематики, а саме: визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко визначеними межами та підставами їх продовження, запровадити вирішення питань про недотримання судовими органами розумних строків на національному рівні, визначити порядок та підстави притягнення суддів до відповідальності за затягування судового розгляду провадження, визначити порядок відшкодування збитків, завданих затягуванням процесу; передбачити заходи цивільної та адміністративної відповідальності усіх учасників провадження, а головне – суддів за тривале необґрунтоване зволікання із вчиненням необхідних процесуальних дій тощо. Відмічено, що справедливе правосуддя сьогодні вимагає збалансованого підходу, відображаючи ознаки якісного та ґрунтовного (не поверхневого) дослідження матеріалів провадження з одного боку, а з іншого – своєчасного, без невинуватих затримок судового розгляду. З'ясовано, що строк провадження в суді першої інстанції є складовою «розумного строку» у розумінні Європейського суду з прав людини. Визначено, що оперативності судового розгляду кримінального провадження та дотриманню судами першої інстанції розумних строків під час відправлення правосуддя сприяє встановлене у статті 322 Кримінального процесуального кодексу України загальне положення безперервності судового розгляду. Однак, спектр випадків, за яких відкладення судового розгляду не порушує загального положення судового розгляду – безперервності, не є вичерпним. Тому особливу увагу приділено проблемі відкладення судового розгляду у разі закінчення строку повноважень присяжних, коли провадження розглядається судом присяжних.

Ключові слова: безперервність, кримінальне провадження, розумні строки, судовий розгляд, суд присяжних, своєчасне правосуддя.

Постановка проблеми. Метою сучасної системи кримінального судочинства є швидке й ефективне вирішення кримінально-правових конфліктів, уникаючи затяжних, бюрократичних судових процесів, що породжують затримки в частині належного відправлення правосуддя. Саме тому, одним із фундаментальних принципів сучасного кримінального судочинства є засада розумних строків, що покликає в тому числі забезпечити оперативність та своєчасність судового розгляду кримінального провадження. З огляду на це дієвість правосуддя залежить від нормативного закріплення належних процесуальних механізмів, здатних серед іншого забезпечити розумні терміни здійснення судового розгляду кримінального провадження. Так, засада розумних строків певною мірою реалізована через принцип процесуальної економії шляхом забезпечення у положеннях законодавства здійснення судового розгляду з мінімальними затратами часу, зокрема: здійснення кримінального провадження на підставі угод, проведення процесуальних дій у режимі відео-конференції, спрощене провадження щодо кримінальних проступків тощо.

Однак в той же час проблема дотримання розумних темпоральних параметрів судового розгляду виступає каменем спотикання у доступі до національних судових систем, адже на сьогодні велика кількість справ, що розглядається Європейським судом з прав людини стосовно (далі – ЄСПЛ), характеризується невинуватими затримками та необґрунтованою довготривалістю. А зволікання у відправленні правосуддя у теорії кримінального процесу справедливо ототожнюють з відмовою у ньому.

З іншого боку в цілях кримінального провадження і з точки зору змагального кримінального процесу особа, яка обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення, повинна мати достатній час та можливості для підготовки захисту, в тому числі це стосується належного вивчення матеріалів провадження, забезпечення адекватної юридичної допомоги та реалізації права на переклад тощо. Тому засада розумних строків у сукупності з завданнями кримінального провадження має певне функціональне призначення – вирівняти дисбаланс, що полягає в тому, що з одного боку судовий процес не може бути невинуватим коротким та виключати елементи поверхневого розгляду кримінального провадження, внаслідок чого сторони не мають часу для належної підготовки та захисту, а з іншого – повинен бути проведений своєчасно уникаючи безпідставних затримок.

Стан дослідження. Пошуки науковцями найбільш правильного розуміння категорії розумних строків кримінального

провадження зумовлений ефективною реалізацією завдання кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Сьогодні анонсована проблема озвучена багатьма науковцями, які свої численні праці присвятили поняттю, значенню, критеріям визначення та порядку обчислення розумних строків здійснення кримінального провадження, а також недолікам реалізації такої засади. При цьому учені (Ю. Івчук, О. Кучинська, О. Хабло та ін.) розумні строки кримінального провадження розглядають переважно як одну із гарантій справедливого судочинства, визначаючи при цьому їх критерії з урахуванням практики ЄСПЛ [1]. Питання дотримання реалізації аналізованої засади на стадії досудового розслідування на національному рівні у своїх працях розкривали П. Жовтан, В. Капіца, Н.З. Рогатинська, Д. Ягунів. Останній, зокрема, свою увагу сфокусував на створенні реальних та рівних можливостей для реалізації потерпілим свого права на проведення досудового розслідування у розумні строки [2]. Висвітлення проблем надмірної тривалості судового розгляду, а також шляхи їх вирішення знаходились в полі увазі В. Земляного, А. Лапкіна, О. Яновської. Так, О. Яновська однією з умов максимального дотримання розумних строків судового провадження в цілому називає якість проведення стадії підготовчого провадження, оскільки недоліки і недбалість, допущені на цій стадії, можуть призвести до порушення не лише строків розгляду справ, а й прав учасників судового процесу та ухвалення незаконних і необґрунтованих рішень [3, с. 67–68].

У спеціальній літературі у контексті висвітлення проблемних питань здійснення судового розгляду в розумні строки запропоновано різні механізми розв'язання окресленої проблематики, зокрема: визначити строки судового розгляду кримінального провадження не як розумні, а як процесуальні з чітко визначеними межами та підставами їх продовження, запровадити вирішення питань про недотримання судовими органами розумних строків на національному рівні, визначити порядок та підстави притягнення суддів до відповідальності за затягування судового розгляду провадження, визначити порядок відшкодування збитків, завданих затягуванням процесу [4]; передбачити заходи цивільної та адміністративної відповідальності усіх учасників провадження, а головне – суддів за тривале необґрунтоване зволікання із вчиненням необхідних процесуальних дій [5, с. 147] тощо. Проте, незважаючи на обґрунтовані вище наукові пропозиції, забезпечення розумних строків судового розгляду у відповідності до рівноцінного забезпечення захисту прав та законних інтересів як потерпілого, так і обвинуваченого, а також інтересів правосуддя в цілому, залишається недостатньо розкритим у наукових джерелах.

Мета статті. Головною ідеєю наукової публікації є дослідити проблеми дотримання розумних строків під час розгляду кримінального провадження в суді першої інстанції. Поруч з цим метою наукової статті є доповнення та поглиблення вже відомих підходів, що здебільшого ґрунтуються на практиці ЄСПЛ, до розуміння змісту засади розумних строків у кримінальному провадженні. Пропонується уточнення відомих

раніше, але недостатньо вивчених гарантій, що забезпечують відправлення своєчасного правосуддя з урахуванням міжнародного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Вивчення кримінального процесуального законодавства дає підстави вважати, що законотворець приділяє значну увагу питанням, пов'язаним із дотриманням розумних строків кримінального провадження. Це зумовлено насамперед тим, що розумність строків належить до основних засад судочинства, визначених у п. 21 ч. 1 ст. 129 Конституції України. Поруч з цим реалізація аналізованої засади у судовому провадженні регулюється положеннями Закону України «Про судоустрій і статус суддів», відповідно до якого суддя серед іншого зобов'язаний своєчасно розглядати та вирішувати судові справи (ч. 7 ст. 56); а безпідставне затягування або нежиття суддею заходів щодо розгляду заяви, скарги чи справи протягом строку, встановленого законом, зволікання з виготовленням вмотивованого судового рішення є підставою для притягнення судді до дисциплінарної відповідальності (ч. 1 ст. 106).

Слід зазначити, що у положеннях Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України неодноразово робиться акцент на важливості дотриманні розумних строків під час судового розгляду. Так, ст. 28 КПК України закріплюючи зміст та особливості реалізації аналізованої засади формулює поняття та критерії дотримання розумних строків у кримінальному провадженні. Згідно з ч. 1 ст. 21 «Доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень» кожному гарантується право на справедливий розгляд та вирішення справи в розумні строки. Поруч з цим у ч. 1 ст. 318 КПК України зазначено, судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.

Розкриваючи суть досліджуваного принципу, слід зауважити, що, якщо на стадії досудового розслідування строки його проведення та порядок їх обчислення (продовження у разі об'єктивної необхідності) визначені положеннями КПК України, то механізм визначення часових характеристик судового розгляду, тієї основної, центральної стадії кримінального процесу, в якій обвинувачення вирішується по суті, залишається розмитим. В цьому контексті слушною є думка В. Мариніва, який справедливо звернув увагу на те, що законодавець у ст. 28 КПК України засаду розумності строків визначає так би мовити контурно, у найбільш загальних рисах, а тому для з'ясування деталей необхідно звертатися до інтерпретаційних актів національних судових установ та рішень ЄСПЛ. Зокрема, згадане нормативне положення не дає можливості відповісти на запитання, що слід вважати початком відліку і закінченням строку при визначенні його розумності, та чи слід при цьому враховувати час, затрачений на перегляд судових рішень [6, с. 60].

О. Хабло у свою чергу, комплексно аналізуючи положення кримінального процесуального законодавства та прецедентну практику ЄСПЛ щодо правил обчислення та визначення критеріїв розумності строків розгляду справи, справедливо дійшла до обґрунтованого висновку, що відлік тривалості строків, в контексті з'ясування їх відповідності критерію «розумності», обраховується: за загальним правилом – з часу, коли особі повідомлено про підозру, чи з моменту затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення; а у випадках істотного впливу на становище підозрюваного – з більш ранніх етапів кримінального провадження (з моменту допиту запідозреного свідка, з початку досудового розслідування) [7].

Щодо закінчення «строку» у кримінальних справах період, передбачений ст. 6 Конвенції, включає все провадження у справі, у тому числі процес апеляції (п. 70 рішення ЄСПЛ у справі «Меріт проти України»). Іншими словами, строк провадження в суді першої інстанції є складовою «розумного строку» у розумінні ЄСПЛ.

Подібні положення відображені у кримінальному процесуальному законодавстві, де у ч. 5 ст. 28 КПК України визначено, що кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито.

Разом з тим у розумінні ст. 28 КПК України реалізація застави розумності строки має бути забезпечена на всіх стадіях кримінального провадження. Однак, враховуючи положення ст. 219 КПК строки досудового розслідування характеризуються чітко вираженим часовими періодами, а провадження в суді першої інстанції часовими рамками не обмежується, адже, як справедливо зазначає О. Кучинська, кожне провадження має свої особливості, які стосуються як доказів, так і учасників кримінального провадження [8].

В цьому контексті заслуговує на увагу тлумачення поняття «розумний строк» у рішенні у справі «Броуган та інші проти Сполученого Королівства», в якому суд роз'яснив, що строк, який можна визначити розумним, не може бути однаковим для всіх справ, і було б неприродно встановлювати один строк у конкретному цифровому виразі для усіх випадків [9]. Саме тому у статті 28 КПК України визначено, що обов'язок щодо розумної тривалості судового провадження покладається на суд з урахуванням критеріїв визначення строків кримінального провадження (при цьому позитивним моментом є врахування законодавцем практики ЄСПЛ) та пріоритетності судового розгляду деяких категорій справ (щодо осіб, які тримаються під вартою, неповнолітньої особи або щодо кримінального правопорушення, вчиненого стосовно малолітньої або неповнолітньої особи).

У той же час, як свого часу зауважував Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, строки розгляду справи не можуть вважатися розумними, якщо їх порушено через зайнятість судді в іншому процесі, призначення судових засідань із великими інтервалами, затягування з передачею справи з одного суду до іншого у встановлених законом випадках, безпідставне задоволення необґрунтованих клопотань учасників процесу, що спричинило відкладення розгляду справи на тривалий час, відкладення справи через її неналежну підготовку до судового розгляду, невжиття заходів щодо недопущення недобросовісної поведінки учасників справи тощо, оскільки наведені причини свідчать про низький рівень організації судочинства та безвідповідальне ставлення до виконання своїх обов'язків [10].

Заради справедливості, варто відзначити, що український законодавець, аби усунути зазначену вище судову упередженість при визначенні належної, тривалості судового розгляду, імперативно встановив окремі темпоральні правила щодо розгляду справи. Зокрема оперативності судового розгляду кримінального провадження та дотриманню судами першої інстанції розумних строків під час відправлення правосуддя сприяє встановлене у ст. 322 КПК України загальне положення безперервності судового розгляду. Стосовно терміну «безперервності», то під його змістом розуміється такий судовий

процес, що відбувається весь час, не припиняючись; постійно та безупинно крім часу, призначеного для відпочинку та випадків відкладення судового засідання з причин, передбачених ч. 2 вказаної статті.

Принцип безперервності судового розгляду можна визначити як вимогу, щоб дослідження доказів, судові дебати не переривалися і тривали в послідовних засіданнях до його завершення, з метою забезпечення дотримання постійного та послідовного темпу, що дозволяє гарантувати не тільки своєчасне судочинство, але і об'єктивний судовий розгляд. Таким чином, з одного боку судочинство має проводитися безперервно, послідовно, обмежуючи зупинення засідань, а також максимально уникаючи їх переривання. А з іншого відповідно до цього принципу мета аналізованого положення полягає в тому, щоб відправлення правосуддя здійснювалося у найкоротші терміни (з урахуванням його неупередженості та повноти).

В контексті дослідження аналізованого положення заслуговує на увагу правові приписи Кримінального процесуального кодексу Республіки Кореї, де задекларовано зовсім інший підхід до реалізації безперервності судового розгляду, закріплений у ст. 267-2 (Зосереджений судовий розгляд). Відповідно до згаданої норми судовий розгляд має бути централізованим. І, якщо слухання вимагає більше двох днів, воно має постійно переглядатися щодня, якщо немає неминучих обставин. При цьому головуючий може призначити одночасно кілька дат судового засідання. Навіть якщо головуючий через неминучі обставини не може продовжувати розгляд справи щодня, він/вона призначає дату наступного судового засідання протягом 14 днів від дати попереднього судового засідання, якщо немає особливих обставин. При цьому сторони, які беруть участь у процесі, повинні дотримуватися строків і стежити за тим, щоб судовий розгляд не був утруднений, а головуючий може вжити необхідних заходів [11]. Таким чином законодавець вказаної країни покладає на головуючого відповідальність за дотримання безперервності судового розгляду, встановлюючи при цьому чіткі часові межі щодо встановлення дати наступного судового засідання, що, на нашу думку, буде сприяти не тільки зосередженому судовому розгляду кримінального провадження, але і уникненню невірних затримок у здійсненні правосуддя.

Повертаючись до положень національного законодавства, варто зауважити, що згідно зі ст. 322 КПК України випадки відкладення судового засідання, настання яких є винятком із правила безперервності судового розгляду, пов'язані із: неявкою сторін та інших учасників кримінального провадження у судові засідання внаслідок невиконання останніми своїх процесуальних обов'язків (мова йде про неприбуття за судовим викликом, про недотримання умов обраного запобіжного заходу) або неналежного забезпечення відповідними правоохоронними органами заходів процесуального примусу (привід); необхідністю отримання та дослідження доказів (проведення дослідження речових доказів за місцем їх знаходження, огляду на місці, проведення експертизи у випадках та порядку, передбачених ст. 332 КПК України, надання доступу до речей чи документів або доручення проведення слідчих (розшукових) дій у випадках та порядку, передбачених ст. 333 КПК України); необхідністю оформлення прокурором процесуальних документів щодо відмови від підтримання державного обвинувачення, зміни обвинувачення або висунення додаткового обвинувачення і, як наслідок, необхідністю підготовки захисту обвинуваченого від

зміненого чи додаткового обвинувачення, а потерпілого – для підтримання обвинувачення в суді, якщо прокурор відмовився від підтримання державного обвинувачення. Дійсно, під час судового розгляду можуть виникати різного роду обставини, коли сторони мають законну потребу у більшій кількості часу для підготовки до судового розгляду [12, с. 130].

При цьому гарантіями дотримання розумних строків судового розгляду в таких випадках є встановлення у:

- статтях 323–327 КПК України наслідків неприбуття учасників кримінального провадження;

- статтях 338–339 КПК України строків, необхідних для обвинуваченого та його захисника підготуватися до захисту проти нового обвинувачення у разі його зміни або для підготовки до захисту від додаткового обвинувачення або підготовки представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, до судового розгляду та виконання прокурором вимог, передбачених статтями 276–278, 290–293 КПК України;

- статтями 28, 114 КПК України можливості визначення судом процесуальних строків для забезпечення виконання сторонами кримінального провадження вимог розумного строку для вчинення відповідних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень та не перешкоджають реалізації права на захист тощо.

Однак спектр випадків, за яких відкладення судового розгляду не порушує загального положення судового розгляду – безперервності, не є вичерпним. І в цьому контексті особливої уваги заслуговує відкладення судового розгляду у разі закінчення строку повноважень присяжних, коли провадження розглядається судом присяжних. І хоча порядок дій суду у разі неможливості подальшої участі присяжного у розгляді кримінального провадження у зв'язку з закінченням строків його повноважень прямо діючим законодавством не передбачений, однак настання вказаної обставини унеможливує виконання присяжним його обов'язків, передбачених ст. 386 КПК України.

У кращому випадку у разі усунення присяжного до складу суду відповідно до ч. 3 ст. 390 КПК України включається запасний присяжний, після чого судовий розгляд продовжується. Поруч з цим, як свідчить судова практика (Ухвала Городищенського районного суду Черкаської області від 22 березня 2023 року у справі № 697/1605/21) непоодинокими є випадки, коли строк повноважень присяжних і запасних присяжних закінчується одночасно. У такому разі здійснюється відбір нового присяжного, після чого суддя буде змушений розглядати справу із самого початку за винятком встановлення судом відсутності необхідності розпочинати судовий розгляд з початку та здійснювати повторно всі процесуальні дії, які вже здійснювалися під час судового розгляду до заміни складу присяжних у кримінальному провадженні згідно ч. 2 ст. 319 КПК України (Ухвала Обухівського районного суду Київської області від 06 жовтня 2020 року у справі № 372/1901/19).

Особливої уваги, на наше переконання, заслуговує дослідження ролі суду у реалізації засади розумних строків під час здійснення судового розгляду кримінального провадження. Так, В. Земляной висвітлюючи причини порушення строків розгляду кримінального провадження, акцентував увагу на нереагуванні суду на недобросовісну поведінку сторін, внаслідок якої затягується процедура судового розгляду [13]. Тому з метою виключення фактів зволікання розгляду кримінальних проваджень, бо будь-яке провадження не може розглядатись

роками, на переконання науковця, необхідно внести доповнення до статей 322 та 412 КПК України про те, що недотримання судом принципу безперервності судового розгляду є істотним порушенням кримінального процесу, що зумовлює скасування судового рішення. Таке доповнення, стверджує вчений, має стимулювати суддів до раціонального використання робочого часу та більш ретельного планування судового процесу.

Оцінюючи поведінку учасників кримінального провадження, слід враховувати належне виконання ними своїх процесуальних обов'язків (зокрема, щодо явки за викликом слідчого, прокурора, судовим викликом; дотримання умов обраного запобіжного заходу; надання у передбачених законом випадках доказів тощо); існування випадків зловживання процесуальними правами тощо. Поруч з цим, необхідно зазначити, що використання процесуальних прав, зокрема, заявлення клопотань, скарг, не може розцінюватися як перешкоджання здійсненню провадження, за винятком випадків, коли йдеться про зловживання правом [11].

В даному контексті слушною є думка Ю. Навроцької, яка справедливо обґрунтовує, що вимогу щодо розумності строку розгляду справи не можна ототожнити з вимогою швидкості розгляду справи, адже поспішний розгляд справи призведе до його поверховості, що не відповідатиме вимогам розумності строку [14, с. 160].

Утім представники судової влади під час здійснення правосуддя чи то в силу об'єктивних чинників, чи з суб'єктивних причин не дотримуються балансу між швидким та якісним критеріями справедливості. Зокрема, правозастосовна практика свідчить про наявність випадків відмови судом у задоволенні клопотань, ненадання ним необхідного часу для ознайомлення з матеріалами справи, вирішення питання про відкладення судових засідань, зміни процедури дослідження доказів. Окреслені рішення суди обґрунтовують необхідністю дотримання розумних строків судового розгляду кримінального провадження.

Так, у постанові від 19 липня 2022 року Верховний Суд встановив порушення судом першої інстанції принципів юридичної рівності, змагальності та справедливості судового розгляду, який не вжив необхідних заходів для забезпечення реалізації захисником права на виступ у судових дебатах, у спеціальному провадженні «in absentia» за наступних обставин. Зокрема, після закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами захисник зробив заяву про відкладення розгляду справи та надання часу для підготовки виступу у судових дебатах. Суд першої інстанції, заслухавши думку сторони обвинувачення та врахувавши положення ст. 322 КПК України, якою визначено безперервність судового розгляду, а також знаходження кримінального провадження на розгляді в суді з 2018 року, відмовив у задоволенні заявленого захисником клопотання та перейшов до судових дебатів. Після виступу прокурора у судових дебатах суд першої інстанції надав слово стороні захисту. У своєму виступі у судових дебатах захисник ще раз зазначив, що у зв'язку із допитом у даному судовому засіданні свідків, явка яких із 2018 року була забезпечена стороною обвинувачення вперше, він наполягає на наданні часу для підготовки виступу у судових дебатах задля належної організації і непорушення права на захист його підзахисного. В свою чергу суд першої інстанції, вважаючи виступ сторони захисту закінченим, оголосив судові дебати закінченими та видалився до нарадчої кімнати для ухвалення вироку [15].

Під час обговорення і вивчення анонсованої проблематики має бути врахований міжнародний позитивний досвід забезпечення розумних строків судового розгляду. Не ідеалізуючи правові системи міжнародних країн, які відрізняються одна від одної; однак їх об'єднує основоположні права, які повинні бути дотримані. Так, відповідно до кримінального процесуального законодавства Словачької Республіки, якщо є обґрунтоване припущення, що були затримки у підготовці слухання судом, визначенні дати розгляду або підготовки рішення суду, будь-яка сторона може подати скаргу на бездіяльність до вищестоящого суду з метою визначення адекватного періоду для виконання оскарженої дії (§ 55 Закону Словачької Республіки від 24 травня 2005 року № 301).

Суд вищестоящої інстанції, у свою чергу, повинен прийняти рішення щодо скарги на бездіяльність протягом п'яти робочих днів після прийняття справи на розгляд. Якщо а) затримки від суду не було, скарга у зв'язку з бездіяльністю буде відхилена, б) скарга на бездіяльність виправдана, вищий суд визначає розумний термін для здійснення процесуальних дій [16].

Відповідно до ч. 1 ст. 141 КПК Туреччини під час досудового розслідування або судового провадження, особа, яка була затримана відповідно до закону і не постала перед судом у розумний термін і вирок не був винесений у цей термін, має право вимагати від держави відшкодування матеріальних та моральних збитків, які можуть виникнути внаслідок тривалих судових розглядів. Для отримання права на цю компенсацію необхідно подати індивідуальну заяву безпосередньо до Конституційного Суду. У разі, якщо Конституційний Суд вирішить, що право на судовий розгляд у розумний строк було порушено, особи матимуть право на компенсацію моральної шкоди [17].

Відтак у пунктах 82–83 рішення від 12 січня 2015 року за заявою Байрама Келеша № 2013/6163 Конституційний Суд Турецької республіки констатував порушення гарантованого ст. 36 Конституції права заявника щодо судового розгляду обвинувачення відносно нього у розумний строк. Зокрема Суд, зважаючи на такі критерії, як складність вирішення правового питання, складність суттєвих подій, перешкоди, що виникали при збиранні доказів, та кількість сторін, дійшов до висновку про необґрунтовану затримку судового процесу, який тривав близько 5 років [18].

Не можемо обійти увагою і прогресивні, на наше переконання, положення кримінального процесуального законодавства Румунії. Так, з метою, щоб обвинувачення щодо осіб, які перебувають під вартою або під домашнім арештом, в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду румунський законодавець визначив, що в даному випадку судовий розгляд проводиться в невідкладному порядку і в особливому порядку зі строком судового розгляду, як правило, 7 днів. Водночас з цілком обґрунтованих причин відповідно до ст. 355 КПК Румунії суд може призначити коротший або довший строк [19].

Поруч з цим для боротьби з проблемою надмірної тривалості судового розгляду та забезпечення дотримання права на справедливий судовий розгляд румунський законодавець висловився за включення до Кримінально-процесуального кодексу, у ст. 488-1–488-6 процедури оскарження тривалості кримінального процесу. Незважаючи на назву, насправді це не апеляція, а спеціальна процедура, в якій підозрюваний, підсудний, потерпілий, цивільний позивач, цивільно-правовий відповідач або навіть прокурор (на стадії судового розгляду) можуть

клопотати про встановлення строку, протягом якого справа має бути вирішена. Водночас у п.(4) ст. 488-6 КПК румунський законодавець застерігає, що зловживання правом щодо недобросовісного оскарження тривалого судового розгляду, тягне за собою накладення судового штрафу у розмірі від 1000 до 7000 левів з відшкодуванням судових витрат.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що справедливе правосуддя сьогодні вимагає збалансованого підходу, відображаючи ознаки якісного та ґрунтового (не поверхневого) дослідження матеріалів провадження з одного боку, а з іншого – своєчасного, без невиправданих затримок судового розгляду. У зв'язку з цим на суд покладено обов'язок забезпечити розумну тривалість судового провадження з урахуванням критеріїв визначення строків кримінального провадження, передбачених ч. 3 ст. 28 КПК України.

Водночас, український правозастосовний досвід ілюструє проблемність дотримання розумних темпоральних параметрів судового розгляду. Тому, переконані, необхідно посилити гарантії здійснення своєчасного правосуддя у національному кримінальному процесуальному законодавстві і передбачити додаткові механізми реалізації засади розумних строків під час розгляду кримінального провадження у суді першої інстанції, враховуючи позитивний міжнародний досвід правового регулювання у цій сфері.

Література:

1. Кучинська О.П. Розумні строки кримінального провадження – одна із гарантій справедливого судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 44–49.
2. Ягунов Д.В. Дотримання розумних строків на стадії досудового розслідування та захист прав потерпілого: окремі проблеми чинного кримінального процесуального законодавства та шляхи їх вирішення. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 53. С. 332–341.
3. Яновська О.Г. Забезпечення дотримання розумних строків на стадії підготовчого провадження. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 64–69.
4. Кушнерьов В. Категорія «розумний строк» у кримінальному процесі України. *Підприємство, господарство та право*. 2020. № 10. С. 269–273.
5. Гуйван П.Д. Розумний строк розгляду справи. Українські законодавчі та правозастосовні реалії. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 144–149.
6. Маринів В. Особливості реалізації окремих засад кримінального провадження у судах апеляційної та касаційної інстанцій. *Право України*. 2013. № 11. С.259–265.
7. Хабло О.Ю., Бойко О.В. Право на справедливий судовий розгляд у кримінальному судочинстві України: монографія. Київ: Видавничий центр «Кафедра», 2022. 216.
8. Кучинська О.П. Розумні строки кримінального провадження – одна із гарантій справедливого судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 44–49.
9. Бруган та інші проти Сполученого Королівства: Рішення Європейського суду з прав людини від 29 листопада 1988 р. (Заяви № 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/Pages/search.aspx#%7B%22fulltext%22:%5B%22Brog an%22%22%7D%22%7B%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%22%7D%22%7B%22itemid%22:%5B%22001-57450%22%7D%7D>.
10. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення: постанова Пленуму Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовт. 2014 р. № 11. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0011740-14>

11. Кримінальний процесуальний кодекс Республіки Кореї: Закон № 18862 від 9 травня 2022 р. 법제처는 우리나라. URL: <https://www.law.go.kr/%EB%B2%95%EB%A0%B9/%ED%98%95%EC%82%AC%EC%86%8C%EC%86%A1%EB%B2%95>
12. Кубарева О.В. Безперервність судового розгляду як гарантія дотримання засади розумних строків у кримінальному провадженні. *Кримінальне судочинство: сучасний стан та перспективи розвитку* : матеріали міжвідомчої наук.-практ. конф. (м. Київ, 28 травня 2023 р.). Київ : НАВС, 2023. С. 129–133.
13. Земляной В. Дозоване правосуддя, або Що заважає суддям дотримуватися безперервності судового процесу у кримінальному провадженні. *Слово Національної школи суддів України*. 2016. № 1(14). С. 70–76.
14. Навроцька Ю.В. Строки судового розгляду в цивільному процесі. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія «Юридичні науки»*. 2013. Вип. 3. С. 143–162.
15. Постанова Верховного Суду від 19 липня 2022 року у справі № 727/13085/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359481>
16. Кримінальний кодекс : Закон Словачької Республіки від 24 травня 2005 року №. 301. *Zákony pre ľudí*. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-301#cast3>
17. Кримінальний-процесуальний кодекс Турецької Республіки : Закон № 5271 від 4.12.2004 р. URL: <https://www5.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5271.html>
18. Рішення Конституційного суду Турецької республіки від 12 січня 2015 року за заявою Байрама Келеша № 2013/6163. *Türkiye Cumhuriyeti Anayasa Mahkemesi*. URL: <https://kararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/BB/2013/6163>
19. Кримінально-процесуальний кодекс : Закон Румунії від 1 липня 2010 р. № 136. *Законодавчий портал*. URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetailiiDocument/185907>

Kubarieva O. Timely justice in the criminal process: problems of observing the principle of reasonable time during the trial

Summary. The article is devoted to the study of the problems of legal regulation and practical implementation of the principle of reasonable terms during the trial of criminal proceedings. It was determined that the duty regarding the reasonable duration of court proceedings rests with the court, considering

the criteria for determining the terms of criminal proceedings and the priority of the trial of certain categories of cases (regarding persons held in custody, a minor or a criminal offense committed against a minor). Special attention is paid to highlighting the problems of excessive duration of court proceedings, as well as finding ways to solve them, in this regard, the views of scientists and the criminal procedural legislation of Romania, Slovakia, Turkey and the Republic of Korea are analyzed. In particular, it has been found that various mechanisms for solving the outlined problems have been proposed in scientific sources, namely: to define the terms of judicial review of criminal proceedings not as reasonable, but as procedural ones with clearly defined limits and reasons for their extension, to introduce solutions to issues of non-compliance by judicial authorities reasonable terms at the national level, to determine the procedure and grounds for holding judges accountable for delaying the trial proceedings, to determine the procedure for compensation for damages caused by the delay of the process; provide for measures of civil and administrative liability of all participants in the proceedings, and most importantly – of judges for a long unjustified delay in taking the necessary procedural actions, etc. It was noted that fair justice today requires a balanced approach, reflecting the signs of a qualitative and thorough (not superficial) study of the proceedings' materials on the one hand, and on the other – a timely trial without unjustified delays. It was found that the term of the proceedings in the court of first instance is a component of the “reasonable term” in the sense of the European Court of Human Rights. It was determined that the general provision of the continuity of the trial established in Article 322 of the Criminal Procedure Code of Ukraine contributes to the efficiency of the judicial review of criminal proceedings and the observance by the courts of the first instance of reasonable terms during the administration of justice. However, the range of cases in which the postponement of the trial does not violate the general provision of the trial – continuity, is not exhaustive. Therefore, special attention is paid to the problem of postponing the trial in the event of the expiration of the term of office of the jury, when the proceedings are considered by the jury.

Key words: continuity, criminal proceedings, reasonable time, trial, jury trial, timely justice.